ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ

МАТЕРІАЛИ З АРХЕОЛОГІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

ВИПУСК 15

МАПП

До 200-річчя Одеського археологічного музею

1825 – 2025

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ

МАТЕРІАЛИ З АРХЕОЛОГІЇ ПІВНІЧНОГО ПРИЧОРНОМОР'Я

ВИПУСК 15

Збірка матеріалів Міжнародної наукової конференції,
присвяченої 200-річчю Одеського археологічного музею
*«ОДЕСЬКИЙ АРХЕОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ:
200 РОКІВ ДОСЛІДЖЕНЬ І ВІДКРИТТІВ»*

NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE
ODESA ARCHAEOLOGICAL MUSEUM

MATERIALS ON THE ARCHAEOLOGY OF THE NORTHERN BLACK SEA REGION

VOLUME 15

Proceedings of the International Scientific Conference
Dedicated to the 200th Anniversary of the Odesa Archaeological Museum
"THE ODESA ARCHAEOLOGICAL MUSEUM:
200 YEARS OF RESEARCH AND DISCOVERIES"

ОДЕСА — 2026
ODESA — 2026

УДК 904(38)«=02-01»(477/75)(062/5)
А 87

Рекомендовано до друку Вченою Радою
Одеського археологічного музею НАН України
(протокол № 466, від 14 травня 2026 р.)

Редакційна колегія:
Піструіл Ігор, к.і.н. (відп. ред.), Ганчев Олександр, д.і.н., Главенчук Алла (відп. секретар), Ізбаш-Гоцкан Тетяна, к.і.н., Гончарук Тарас, д.і.н., Грицюта Оксана, к.і.н., Дьомін Олег, д.і.н., Іванова Світлана, д.і.н., Лобанова Марія, доктор філософії, Масюта Денис, к.і.н, Матєєвич Наталія, доктор історії, Шевченко Олена, к.і.н.

А 87 **Матеріали з археології Північного Причорномор'я. Випуск 15. Збірка матеріалів Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю Одеського археологічного музею «Одеський археологічний музей: 200 років досліджень і відкриттів»** / відп. ред. Піструіл Ігор та ін., Одеса – Київ: Бондаренко М. О., 2026. – 740 с.: іл.

ISBN 978-617-8814-52-6

У 15 випуску МАПП надруковані матеріали учасників Міжнародної наукової конференції, присвяченої 200-річчю Одеського археологічного музею НАН України **«Одеський археологічний музей: 200 років досліджень і відкриттів»**, що відбулася 26-27 вересня 2025 року в Одеському археологічному музеї. В цих роботах публікуються нові матеріали та піднімаються різні питання з проблем археології первісної доби, античної археології Північного Причорномор'я, археології середньовіччя та нового часу. Окрім цього публікуються статті, присвячені ролі археологічних музеїв у збереженні та популяризації культурної спадщини та роботи з історії археологічних досліджень і музейництва. Збірка призначена для фахівців у галузі археології, історії, музейної справи, а також для науковців, викладачів і здобувачів вищої освіти гуманітарного профілю. Вона може бути корисною працівникам музеїв, дослідникам культурної спадщини, краєзнавцям та всім, хто цікавиться проблемами археології, історії Північного Причорномор'я й розвитком археологічних досліджень та музейництва.

УДК 904(38)«=02-01»(477/75)(062/5)

In the 15th issue of MAPP, the proceedings of the International Scientific Conference dedicated to the 200th anniversary of the Odesa Archaeological Museum of the NAS of Ukraine, **«Odesa Archaeological Museum: 200 Years of Research and Discoveries»**, held on 26–27 September 2025 at the Odesa Archaeological Museum, are published. The contributions present new materials and address various issues related to the archaeology of the prehistoric period, Classical archaeology of the Northern Black Sea region, as well as the archaeology of the medieval and modern periods. In addition, the volume includes papers devoted to the role of archaeological museums in the preservation and popularization of cultural heritage, as well as studies on the history of archaeological research and museum studies. The proceedings is intended for specialists in archaeology, history, and museum studies, as well as for researchers, university lecturers, and students in the humanities. It may also be useful for museum professionals, cultural heritage researchers, local historians, and all those interested in the problems of archaeology, the history of the Northern Black Sea region, and the development of archaeological research and museology.

Статті друкуються в авторській редакції

ISBN 978-617-8814-52-6

© ОАМ, 2026

ЗМІСТ

Главенчук Алла
Міжнародна наукова конференція, присвячена 200-річчю Одеського археологічного музею НАН України «Одеський археологічний музей: 200 років досліджень і відкриттів (Замість передмови) 3

Захаропулос Хрістос В.
Привітання Генерального консула Греції в Одесі пана Хрістоса В. Захаропулоса 26.09.25 р., Одеський археологічний музей (грецькою та українською мовами) 11-13

СТАТТІ

Охотніков Сергій, Піструіл Ігор
200 років збирання та зберігання старожитностей: нарис з історії Одеського археологічного музею Національної академії наук України 17

АРХЕОЛОГІЯ ПЕРВІСНОЇ ДОБИ

Коваль Юрій
Костянтинівка/Стромінкон — місцезнаходження раннього палеоліту на півночі Донецької області 31

Бурлаку Віталій, Грицюта Оксана / Burlaku Vitaliy, Hrytsiuta Oksana
Traceological Analysis of Flint Tools from the Tetskany X Site (Republic of Moldova) 44

Главенчук Алла
Зображення голів (морд) тварин в скульптурі малих форм на поселенні пізнього палеоліту Анетівка 2 51

Демченко Ольга
Варіативність внутрішньої структури та деякі питання хронології мезо-неолітичних могильників Північного Причорномор'я 68

Печерська Анастасія
Зооморфна пластика з поселення Березівська ГЕС з колекцій Одеського археологічного музею 90

Пересунчак Олександр
Кераміка типу Кукутені С на трипільських поселеннях сабатинівського типу 96

Бурдо Наталія
Історія вивчення поселення Петрени та колекції з розкопок 118

Агульніков Сергій
Соціально-економічні процеси в степовій зоні Північно-Західного Причорномор'я в період фінальної бронзи 131

Іванова Світлана
Знаряддя праці чи сакральні артефакти? (Про деякі кістяні артефакти в Буджацькій / Ямній культурі Північно-Західного Причорномор'я) 141

Нікітін Алексей / Nikitin Alexey
Reconstructing Ancestry, Mobility, and Diet in Early Kurgan Communities of the Western North Pontic Steppe 151

Чернієнко Юрій
Щодо ранніх прорізних вістер списів північноєвразійської серії. 162

Баукова Анастасія
Капітолійська вовчиця в карбуванні як елемент побудови римської ідентичності ..405

Ягужинська Крістіна / Yahuzhynska Kristina
Francophone Historiography of the coinage of the Bosporan Kingdom 408

Шевченко Олена
Сармати у Римській Британії: огляд джерел.....416

АРХЕОЛОГІЯ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ І НОВОГО ЧАСУ

Ченцов Ярослав
Балкано-Дунайська культура на теренах України: історіографічний огляд.....429

Пуголовок Юрій
Поховання в межах поселень роменської культури: хронологія, контексти та інтерпретації.....439

Відейко Марія, Відейко Михайло
Варяги, руни, археологія: пошуки слідів історії на давньому торговому шляху 460

Лемберг Євген
Куфічні монети VIII–IX століть з фронтира салтівсько-маяцької культури: знахідка біля села Запсілля.....471

Поліщук Людмила
До історії одного з експонатів «Золотої кладової» ОАМ.....483

Корпусова Ірина
Печатка Вацлава Плоцького в нумізматичній колекції Одеського археологічного музею НАН України 492

Іванова Світлана, Красножон Андрій
Результати археологічних досліджень на Приморському бульварі в Одесі в 2025 році 497

РОЛЬ АРХЕОЛОГІЧНИХ МУЗЕЇВ У ЗБЕРЕЖЕННІ ТА ПОПУЛЯРИЗАЦІЇ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Тригуб Олександр, Горбенко Кирило
Створення музею укріпленого поселення Дикий Сад: до постановки питання.....525

Тарасенко Микола
Саркофаг Хонсуірдіс (ОАМ № 71700): до проблеми походження 538

Лобанова Марія, Каташинський Олексій
Оцифрування колекції фотонегативів на склі у Одеському археологічному музеї: перші результати 548

ІСТОРІЯ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ, МУЗЕЙНИЦТВА ТА ВИВЧЕННЯ СТАРОЖИТНОСТЕЙ

Грицюта Оксана
Еволюційна теорія в доповідях VI Археологічного з'їзду в Одесі (1884): від теоретичного обґрунтування до практичної періодизації.....561

Левченко Галина
Один із фундаторів становлення античної археології Північного Причорномор'я: А. Б. Ашик (за нововиявленими архівними документами) 570

УДК 902.2:903(4):003.349

Марія Відейко, Михайло Відейко *

ВАРЯГИ, РУНИ, АРХЕОЛОГІЯ: ПОШУК СЛІДІВ ІСТОРІЇ НА ДАВНЬОМУ ТОРГОВОМУ ШЛЯХУ

Як відомо, з торговим шляхом по Дніпру, який існував у 9-13 ст. пов'язані написи рунами. Найбільші відомими є «рунні камені», проте трапляються і графіті — на фрагментах кераміки та предметах побуту. Найпівденніший камінь з рунічним написом нині знаходиться у Одеському археологічному музеї (рис. 1.1). Це сталося 1906 року, а вже 1907 професор Ф. Браун опублікував знахідку та переклад напису (Браун, 1907, 71; рис. 1; рис. 3). Історія віднайдення цієї видатної пам'ятки описана у власному повідомленні про відкриття Е. Р. Штерна досить лаконічно. Сказано, що дослідження були зосереджені на великому підвищенні, описаному як «курган». На думку дослідника. Оскільки у товщі насипу було чимало фрагментів античного посуду, то він був споруджений у давні часи. Тут було зроблено багато поховань, впущених в насип. Серед них розкопано понад 60 поховань, де кістяки лежали головою на захід (християнські поховання). Знахідки занотовано у двох випадках, це були вироби з бронзи — прикраси у дитячому похованні та пряжка у дорослому. У верхньому шарі «кургану» знайдено небіжчика, під головою якого була напівкругла плита з вапняку із рунічним написом. У примітці вказано на публікацію перекладу напису Ф. Брауном (Штерн, 1908, 37.).

Таким чином бачимо, що Е. Р. Штерн, шукаючи античні старожитності, розкопав частину некрополя з християнськими(за орієнтацією по сторонам світу) похованнями, в тому числі давньоруського часу. Об'єкт, з якого походила плита із написом, був зруйнований на час здійснення відповідного поховання. Плиту було ідентифіковано як частину гробниці, типової для

*Київський Столичний університет імені Бориса Грінченка

о. Готланд. Захоплений дослідженнями античної пам'ятки, дослідник не поспішав публікувати знахідки з середньовіччя. Коротке повідомлення про віднайдення плити вийшло вже по тому, як було опубліковано її переклад. Цікаво, що Ф. Браун використав для своєї статті відомості з надісланого йому Е. Р. Штерном листа, зауваживши у примітці що той «своєчасно» опублікує більш точні та докладні відомості (Браун, 1907, 67, примітка). Однак цього так і не сталося. Натомість переклад Ф. Брауна було 1914 року переопубліковано у співавторстві з Т. Арно, відомим дослідником старожитностей вікінгів та їх сліду на Русі (Braun, Arno 1914).

У Одеському археологічному музеї завжди пам'ятали про унікальну знахідку з Березані, її наукове та історичне значення. Зокрема, вона була включена 1983 року до альбому, який мав ознайомити громадськість із найкращими зразками музейної колекції. В цьому виданні знахідку було описано, як «надгробок з рунічним написом» (інвентарний номер 50378) і датовано кінцем XII ст. Зазначено, що текст зроблено «молодшими рунами». На думку укладачів каталогу, «плита залишена варягами, які поверталися, вірогідно, з візантійської служби на батьківщину, або купцями-скандинавами, які пересувалися «шляхом із варяг в греки» (Дзис-Райко, 1983, кат. номер 169, с. 179).

М. Болтенко, який відновив у 20-ті роки XX ст. дослідження на острові, звернув увагу на давньоруські старожитності та об'єкти. На одному із складених ним планів були позначені християнські поховання, серед яких могли бути і давньоруські (Болтенко, 1949, рис. 1). Коли у 50-ті роки «слов'янське питання» стосовно Причорномор'я набуло значної політичної ваги, він використав результати розкопок для написання кількох статей. Опублікованих матеріалів у них було небагато, а більшість обсягу статей складалася з типових для тих часів «узагальнень». Найцікавішим з опублікованого було денце посудини з клеймом у вигляді княжого знаку (рис. 1.2), який дослідник порівнював зі знаком київського князя Всеволода Ольговича і назвав «*провідною знахідкою стародавньої руської Березані*»

М. Болтенка на Березані, якщо вони збереглися, усе ще чикають на видання та дослідження.

Свого часу, а саме у 80-ті роки 20 ст. в А. Козловський включив відомості стосовно давньоруського поселення Березані до свого дослідження, присвяченого історико-культурному розвитку південного Подніпров'я у IX-XIV ст., Він врахував як результати досліджень М. Болтенка (Болтенко 1947; Болтенко 1949), так і наступних експедицій (Горбунова, 1978, 170—173). Завдяки цьому він зробив висновок, що поселення на острові свого часу було не лише торговим осередком, але і одним із п'яти ремісничих центрів регіону (Козловський, 1992, с. 173).

Дослідник зібрав чимало знахідок предметів матеріальної культури, які засвідчують присутність варягів та інших вихідців з півночі Європи у «Південному Подніпров'ї» упродовж X-XI ст. Зокрема, привертає увагу сплетена з дроту підковоподібна фібула з поселення Ігрень-8, що має аналогії у Балтії. Там подібні вироби датують 11-12 ст. (Козловський, 1992, с. 64; рис. 32. 1). Серед інших знахідок варто згадати вироби з каменю (прясельця з сірого сланцю та піщанику) (Козловський, 1992, рис. 34.12); кістки — гольники (Козловський, 1992, рис. 35.7; рис. 36.1). Вироби з свинцю, названі «прясельцями» (Козловський, 1992, рис. 33.14—19) можуть бути гирьками, які використовували у торгівлі.

Разом із тим у згаданій монографій відсутні відомості про знахідку каменю з написом. Враховуючи час захисту дисертації (1982), яка стала основою монографії, це можливо пояснити ставленням до «норманського питання» у СРСР. Визначаючи межі «Південного Подніпров'я» А. Козловський починав їх від «*укріплених рубежів Давньоруської держави на Півночі*» (Козловський, 1992, с. 3), хоча у дослідженні було взято до уваги пам'ятки починаючи з Дніпропетровської області (Козловський, 1992, рис. 9, 10, 11). Таким чином відомі місця знахідок варязьких старожитностей

південніше Росі (див. Андрощук, Зоценко, 2012, 110—120) опинилися поза межами цього дослідження і потреба у їх згадці відпала.

Про те, наскільки цікавим для історичних реконструкцій можуть бути знахідки з острова, свідчить вивчення інвентарю з поховань, виявлених під час розкопок на Березані у останні десятиліття(Чистов и др., 2020, 193-195). У похованні 4/2011, датованому 11 ст., було виявлено бронзові пряжку та два кільця (Чистов и др., 2020, 194, ил. 80.2, табл. 138:7, 8; рис. 2.3, 4, 5). Пряжку було датовано XI ст. (Седова 1981, рис. 56.3). Подібні вироби, а саме пряжка та два кільця входять у комплект, призначений для кріплення шпори на взутті вершника з використанням ремінців. Виявлений у тому ж похованні фрагмент залізного виробу може бути фрагментом шпори. Таким чином є підстави припустити, що похований свого часу для пересування міг користуватися верховим конем. Ще два подібні бронзові кільця виявлені у похованні 5/2011(Чистов и др., 2020, 194; рис. 2.3). Використання коня не мало сенсу у межах невеликого острова, туди тварину було б складно транспортувати та утримувати. Наявність коня у мешканців місцевого селища була б виправдана у тому випадку, якщо Березань у 11 ст. не була островом. Подібна думка стосовно не-острівного статусу цього місця у різні історичні періоди неодноразово висловлювалася дослідниками. Спорядження коня виявлено і у більш давніх похованнях з острова, які віднесені до античного часу (наприклад: Чистов и др., 2020, табл. 136). Знахідка спорядження вершника у одному з поховань може бути додана до числа аргументів на користь сполучення Березані із суходолом у XI-XII ст.

Слід також згадати, що старожитності Березані в усі часи потерпали від діяльності скарбошукачів. Особливо їх приваблювали античні поховання, багаті на знахідки, що їх можливо було продати перекупникам. Один із дослідників острова, В. Назаров, присвятив руйнівній діяльності «щасливчиків» окремий нарис, де зібрав чимало інформації, в тому числі про те, як «гробокопателі» в пошуках цінних знахідок брутально нищили некрополь на Березані (Назаров, 2006, с. 185—188).

Нині археологічні пам'ятки з матеріалами 10-13 століть, так само як і інші археологічні комплекси на узбережжі Чорного моря, як і у 19-20 ст. продовжують бути традиційними об'єктами зацікавлення зі сторони скарбошукачів. Про це свідчать виставлені ними на продаж знахідки з Одеської та Миколаївської областей, приналежність яких варягам та/або до давньоруського часу можливо ідентифікувати (рис. 3—4). Разом із вже відомими знахідками вони дозволяють повніше реконструювати історію регіону у часи, коли варяги мандрували до дніпровському шляху.

Особливістю скарбошукацтва останніх десятиліть стало небачене раніше застосування металодетекторів, а також спроба продати усе знайдене, а не лише пошук «шедеврів», як це мало місце у часи Е. Р. фон Штерна. Моніторинг одного із найвідоміших аукціонів, де виставляють на продаж подібні речі показав, що торговці з Миколаївської (менше) та Одеської (більше) областей пропонують, окрім іншого, і чимало варязьких та давньоруських старожитностей (рис. 3—4).

Серед них трапляються як рядові (з погляду скарбошукачів) речі , так і надзвичайно цікаві знахідки. Серед останніх, проданих лише за останні кілька років бачимо, зокрема, три цілих(!) підвіски у стилі Борре (рис. 3.1, 2, 3). Подібні вироби відомі серед поховального інвентаря відомого некрополя вікінгів Бірка, у Швеції, де їх датують в межах 10 ст. (Arbman 1940, taf. 98, 25-30). В цьому випадку важливим є те, що ці знахідки можуть розглядатися як свідчення присутності у Північно-Західному Причорномор'ї вихідців з Скандинавії , причому в межах такого багатого на участь варягів у буремних подіях 10 ст., у період, який передував появі каменю-надгробка із рунічним написом. Про рідкість подібних знахідок свідчить той факт, що у каталозі знахідок речей скандинавського походження з території України, укладеного В. Зоценком та Ф. Андрощуком, враховано лише 7 подібних виробів, 3 виготовлені з срібла і 4 — з бронзи. Вони походять з території сучасних Чернігівської, Київської та Житомирської областей (Андрощук, Зоценко, 2012, номери 102, 103, 183 (срібні), та 97 і 267-269 — бронзові). Таким чином

згадані вище знахідки підвісок з Одеської області на сьогодні є найпівденнішими.

Якщо описані вище підвіски теоретично могли потрапити до місцевих перекупників з поза меж Одеської області, то навряд чи це може стосуватися досить чисельної дрібної металопластики (рис. 3—4). Серед неї вирізняється набір речей, виставлений на аукціон одним продавцем, а отже, вірогідно, виявлений в одному місці (рис. 3.4). Вірогідно це був некрополь з варязькими похованнями, на що вказують три литих, з бронзи, гачки для кріплення онуч (рис. 3.a, b, c). Два з них однакові (рис. 3.b, c) і могли належати одній особі, а ще один (рис. 3.a) іншій. Онучі — частина традиційного чоловічого костюму мешканців півночі, купців та дружинників. Подібний тип гачків досить поширений на «давньоруській» території України і свого часу помилково був визначений, як «застібки для книжок» (Довженок, Гончаров, Юра, 1966, табл. XVI, 12-14, 18). До спорядження згаданих вище осіб також вірогідно належали також чотири бронзові бляшки для ременів (рис. 3.e, f, g, h). Наразі невідомо, звідки саме походять ці речі. Враховуючи ту обставину, що розкопки на Березані в останнє десятиріччя не проводять, то не виключено, що перед нами здобич місцевих «щасливчиків».

Привертає також увагу накладка у вигляді вовчої голови (рис. 3.d). Подібні вироби могли використовувати у якості прикрас для сумок-гаманців, які були приналежністю варязьких купців і відомі по знахідкам у Скандинавії (Kjellmark 1905, fig.27-28). Здобич «щасливчиків» з Одеської та Миколаївської областей також включає предмети особистого благочестя та прикраси — як чоловічі так і жіночі (рис. 4). Серед перстнів є вироби решітчастого типу (рис. 4.9, 10), характерні для ювелірного мистецтва племені в'ятичів до 12 ст. включно (Седова, 1981, 130).

Таким чином ми бачимо, як навіть розрізнені речі можуть стати джерелом стосовно присутності в регіоні вихідців з Скандинавії, торговців та воїнів, чоловіків та дітей. І це лише маленька частина того, що потрапило до рук сучасних скарбошукачів, які своїми недолугими діями завдавали і

завдають невиправні збитки історико-культурній спадщині. Зрозуміло, що усі ці та подібні їм знахідки являли б собою набагато більшу історичну цінність у випадку, якби були виявлені науковцями під час розкопок. Однак у поточній ситуації, на наш погляд, варто враховувати і факт їх існування. Адже вони допоможуть більш повно наповнити змістом картину історії цих місць у 10-13 століттях, у відтворенні якої вже друге століття важливе місце займає фрагмент надгробка з рунічним написом, що нині прикрашає експозицію Одеського археологічного музею.

ЛІТЕРАТУРА

Андрощук, Ф., & Зоценко, В. (2012). *Скандинавские древности Южной Руси. Каталог*. Paris.

Болтенко, М. Ф. (1947). Стародавня руська Березань. *Археологія*, 1, 39–51.

Болтенко, М. Ф. (1949). Розкопки на острові Березані в 1946 р. *Археологічні пам'ятки УРСР*, 31–38.

Браун, Ф. А. (1907). Шведская руническая надпись, найденная на острове Березани. *Известия Императорской археологической комиссии*, 23, 66–75.

Горбунова, К. С. (1978). О характере средневекового поселения на острове Березань. *Проблемы археологии*, 2, 170–173.

Дзис-Райко, А. (1983). *Одеский археологический музей АН УССР*. Киев: Наукова думка.

Довженок, В. И., Гончаров, В. К., & Юра, Р. О. (1966). *Древньоруське місто Воїнь*. Київ: Наукова думка.

Козловський, А. (1992). *Історико-культурний розвиток Південного Подніпров'я в IX–XIV ст.* Київ: Наукова думка.

Назаров, В. В. (2006). Счастливчики. *Материалы Березанской (Нижнебугской) античной археологической конференции*, 1, 185–188.

Седова, М. В. (1981). *Ювелирные изделия древнего Новгорода (X–XV вв.)*. Москва: Наука.

Чистов, Д. Е., Ильина, Ю. И., Еремеева, А. А., & Щербакова, О. Е. (2020). *Материалы Березанской (Нижнебугской) античной археологической экспедиции. Том 3: Березанское поселение в исследованиях 2010–2014 годов.* Санкт-Петербург: Издательство Государственного Эрмитажа.

Пріцак, О. (1997). *Походження Русі* (Т. 1: Стародавні скандинавські джерела, крім ісландських саґ). Київ: Обереги.

Штерн, Э. Р. (1906). Раскопки на Березани. *Отчет Императорской археологической комиссии за 1906 год*, 35–38.

Arbman, H. (1940). *Birka: Untersuchungen und Studien* (Vol. 1, *Die Gräber: Tafeln*). Uppsala.

Kjellmark, K. (1905). Ett graffält från den yngre järnåldern i Ås i Jämtland. *Ymer*, 25, 351–371.

Braun, F., & Arne, T. J. (1914). Den svenska runstenen från ön Berezanj utanför Dneprmynningen (Der schwedische Runenstein auf Beresan vor der Dnjeprmündung). In E. Ekhoff (Hrsg.), *Fornvännen* (Årgång 1914, No. 9, pp. 44–48).

VARANGIANS, RUNES, ARCHAEOLOGY: SEARCHING FOR TRACES OF HISTORY ON AN ANCIENT TRADE ROUTE

For most archaeologists, Berezan Island is a place where traces of the ancient Hellenes who arrived in the North-western Black Sea region more than two and a half thousand years ago were discovered. Among those who are engaged in the study of the Rus' period, the most famous is the «rune stone from Berezan». This is the only such find in Ukraine, so it is no coincidence that it was included in 1983 in an album that was supposed to introduce the public to the best examples of the museum collection. Currently, this stone with the inscription occupies a rather modest place in the exposition of the Odessa Archaeological Museum, to the right of the entrance to the «golden treasury». The history of the discovery of this rarity is associated with the keeper of the museum of the Odessa Society of History and Antiquities, E. R. Von Stern. He conducted large-scale excavations on Berezan

Island at the beginning of the 20th century. The inscription and its translation were published by F. Braun in 1907. Since then, the rune stone from Berezan has been mentioned in many scientific works. At one time, M. Boltenko, who continued the excavations on Berezan, repeatedly drew attention to the Old Rus' episode in its history, writing about other finds of this period. Since then, Berezan Island has taken its place in the list of points of the Dnieper route that connected Kyiv with Constantinople. Already at the beginning of this century, a number of burials of the Old Rus' period were discovered in areas located near the place where the stone was found, which showed that it is still possible to detect traces of people staying on the island in the 10th-13th centuries. At the same time, there is still no complete overview of the objects and finds of the Rus period on Berezan discovered by archaeologists.

Keywords: Varangians; runes; Berezan Island; Rus' period; trade routes; Dnieper route; archaeological finds; Odessa Archaeological Museum

Ключові слова: варяги; руни; острів Березань; давньоруський період; торговельні шляхи; дніпровський шлях; археологічні знахідки; Одеський археологічний музей

Рис. 1. Знахідки давньоруського часу з острова Березань: 1 — камінь з рунічним написом (за: Ф. Браун, 1907); 2 — знак з денця посудини (за: М. Болтенко, 1947).

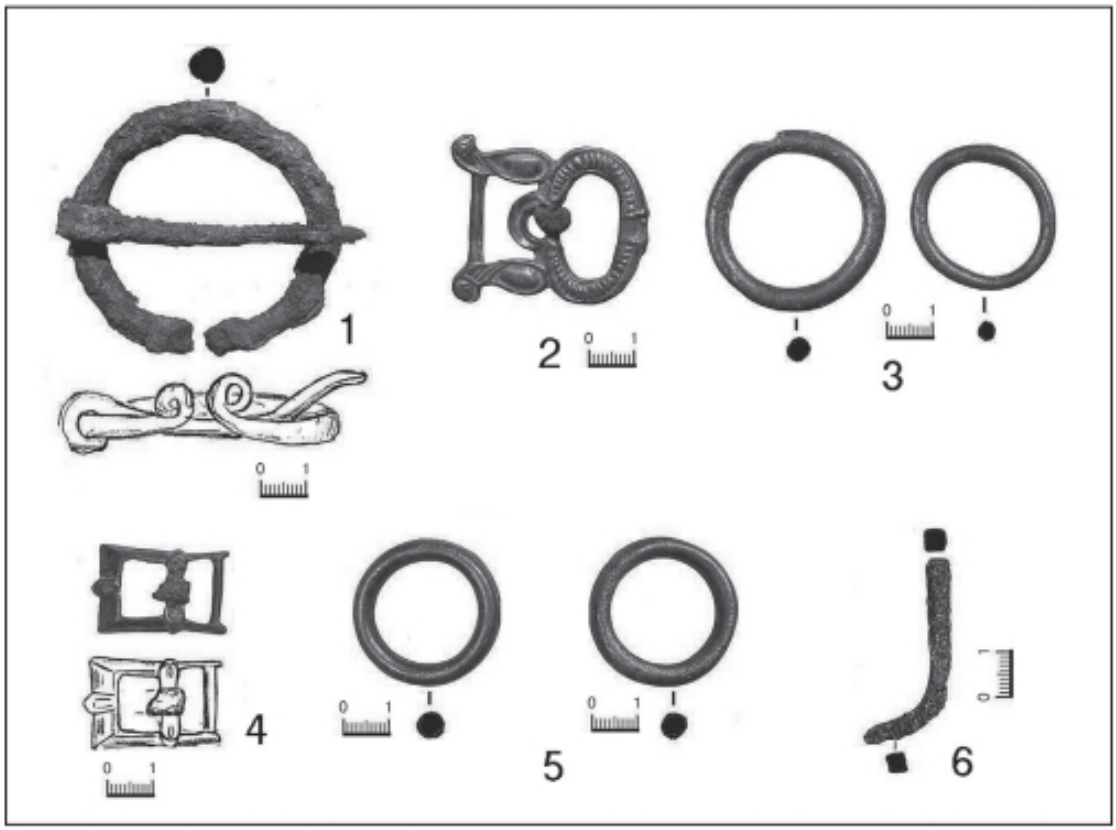

Рис. 2. Знахідки з розкопок поховань давньоруського часу на острові Березань (за: Чистов и др., 2020).

Рис. 3. Знахідки доби Русі з Північно-Західного Причорномор'я: 1-3 — підвіски у стилі Борре; 4 — комплекси знахідок з поховань (?); 5-8 — поодинокі знахідки. Походження: 1-4, 6,7 — Одеська область; 5, 8 — Миколаївська область.

Рис. 4. Знахідки доби Русі з Північно-Західного Причорномор'я: предмети особистого благочестя та прикраси. Походження: Одеська область.